

מערכות יחסים במגילת רות

הרב אביגדור הנמן

- א. מבוא/ יצחק שלו
- ב. מערכת היחסים של בועז-נעמי ורות-בועז
 - חזרתה של נעמי לבית לחם
 - בשדה
 - בגורן
 - בעז ונעמי, אלמון ושכול
- ג. יחסי נעמי ורות

מבוא

רות/ יצחק שלו

קול נהי תמרורים מנביאים אחרונים עוד נשמע ברמה
עמומים עוגבי תהילים ותופי תרי עשר עמומים
אף קול חרש איוב בגרדו מנסר והולך
ולפתע
דממה
נעם

אין מטיף ומוכיח בשער
אין זועק מעוצמת מכאוביו
רק האיש מברך ה' עמכם
ועונים יברכך ה'
ומלקטים אחרי הקוצרים
ומובלים את הפת
וצובטים הקלי
אם יפה המלקטת דיה
ועשתה כאיפה שעורים

אין כהן להכות בכיור
ונביא להכות בלשון
כי ישר כל העם העובד
לא תדר שנת איכר בלילות
בלתי אם תעירהו אשה
וריחה ריח קיץ מתוק

וריח קציר
ובשמת השדמה
יושבים הזקנים
וגואל הגואל
אלוה נותן הריון
השכנות קוראות שם לילוד

וכמו איש לא ענה עוד בארץ ואיש לא שפך דמי אחיו
וקין אחאב ואיוב לא היו מעולם
וכמו נח התנך הגדול מעמל נביאיו ומלכיו
ואל שדה הלחמי כמו ירד לראות איך יקצרון ואיך
בועז מוליד את עובד ועובד את ישי וישי את דוד ...

שיר זה של יצחק שלו מציג את מגילת רות כאנטי תנ"ך. בתנ"ך ישנה דרמה. תוכנו משלב בעיקר עימותים בין עמים או בין יחידים. לעומת זאת, מגילת רות מציגה בפנינו עולם אחר, עולם של נועם והרמוניה, עולם בו הדמויות אינן מתנגשות זו בזו אלא זורמות ומשלימות זו את זו. במאמר זה ברצוני לטעון כי מגילת רות היא השקט וההשלמה הבאים לאחר טראומה קשה. כל הדמויות במגילה עברו משבר עמוק. ומערכות היחסים ביניהם מאפיינות השלמה שלאחר המאבק והדרמה הגדולה.

במאמר זה ברצוני לבחון שלוש ממערכות היחסים המרכזיות המרכיבות את מגילת רות: יחסי נעמי ובוועז, יחסי רות ונעמי, ויחסי רות ובוועז. זאת אעשה בעזרת עיון במקראות על פי מדרשי חז"ל לסוגיהם.

מערכת היחסים של בוועז-נעמי ורות-בוועז

חזרתה של נעמי לבית לחם

בקריאה צמודה של המגילה קשה שלא להבחין במערכת היחסים שבין בוועז ונעמי. אמנם לאורך המגילה אין מפגש או שיחה ישירה בין בוועז ונעמי. ולמרות זאת מערכת היחסים הנוצרת ביניהם בולטת לעין.

מה עבר על מערכת היחסים הזאת עד חזרתה של נעמי לבית לחם?
הכתוב אומר "ולנעמי מודע לאישה".

לכאורה, המילה מודע מבטאת משהו שאתה יודע-מכיר אותו.¹

אולם הצליל של ידע מעיד על קרבה.²

על פי חז"ל³

אמר רב חנן בר רבא אמר רב:
אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי, כולן בני נחשון בן עמינדב הן

מדרש זה מציין כי אלימלך הוא דודו של בוועז ונעמי היא בת דודו. כך ששניהם קרובים זה לזה הן ממשפחת המוצא והן לאחר הנישואין.

¹ הפסוק הכי דומה הוא ישעיה י"ב, ה' זמרו יק' וְקִי כִי גָאוֹת עֲשֶׂה מִיַּדְעַת מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ: ושם מדובר על נפלאות ד' הנודעות בכל הארץ.

² כמו המילה מיודעי. מלכים ב' י'. יא. תהלים לא, יב. תהלים נה, יד. תהלים פח, ט. תהלים פח, יט. איוב יט, יד. וכך הסביר רש"י בראשית פרק יח פסוק יט

(יט) כי ידעתי - לשון חיבה, כמו (רות ב', א') מודע לאישה, (שם ג', ב') הלא בוועז מודעתנו, ... ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה, שהמחבר את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו.

³ בבא בתרא צא, ע"א. אמנם יש מחלוקת בחז"ל בשאלת הקרבה בין אלימלך לבועז. יש שאומרים שבעז היה אחיו של אלימלך ואם כך הרי שנעמי היא גיסתו. ועיין להלן הערה 4.

ישנה עמדה אחרת לפיה בועז הוא אחיו של אלימלך⁴. ולא ברור אם נעמי היא אחיינית של שניהם כמו בתלמוד, או שמא על פי המדרש נעמי אינה קרובה של שניהם.

מדרשים אלו מעידים על היכרות קרובה בין נעמי לבועז.

האם היכרות זו היא רק היכרות שבין קרובים או מעבר לכך?

נעמי מוכרת בבית לחם כאישה ששמה מעיד על תכונותיה. כאשר היא מגיעה לבית לחם מזרקת השאלה: "הזאת נעמי?" התחושה היא שבני בית לחם רואים בנעמי של העבר אישה שהייתה דגם לנעימות וחן⁵.

דומה כי בעיני רוחו של בועז נעמי נשארה בעלת חן וחסד גם היום. בועז רואה אפילו בנערה זרה רק טוב. האם יחסו המיטיב לרות נובע מעמדה אבהית כלפי נערה זרה ובודדה, או שמא בעז רואה מאחורי רות את נעמי ומעביר את יחסו האוהד כלפי נעמי אל רות?

המפגש רות בועז בשדה:

כאשר פוגש בועז את רות בשדה הוא מבקש ממנה להישאר בשדהו. רות איננה מבינה מדוע.

אז עונה לה בועז:⁶

וַיֵּעַן בְּעֵינֵי וַיֹּאמֶר לָהּ
הַגִּדְּהִי לִי כֹל אֲשֶׁר עָשִׂיתְ אֶת חֲמוֹתְךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישְׁךָ
וַתַּעֲזְבִי אֶבְיֹתְךָ וְאִשְׁךָ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ
וַתֵּלְכִי אֵל עִם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ חֲמוֹל עֲלֵשׂוֹם:

בועז משבח בראשונה את רות במה שעשתה את חמותה.

בועז מעריך שדבריו יגיעו במילה אל נעמי, ונעמי תשמע עד כמה הוא מעריך את רות על עזרתה לנעמי. יש כאן מסר עקיף האומר: "אני איתך ואני מעריך את כל מי שעוזר לך".

נעמי קולטת את המסר ומבקשת מרות להמשיך וללקוט בשדה בועז. בכך משדרת נעמי לבועז: "שמעתי את דבריך, ואני מקבלת את המלצתך". כל עוד נמצאת רות בשדה בועז, הרי יש ערוץ

⁴ רות רבה (לרנר) פרשה ו' ד"ה [ו] ועתה [כי] [ו] ועתה [כי] אמנם] כי אם גואל אנכי (רות ג', י"ב) אם כתיב ולא קרי. אמר לה, כי אם אגאל אותך, כי יש גואל קרוב ממני, והוא כועס שהוא קרוב ממני. אלא אם יגאל אותך יגאל. ואם לאו, כי גואל אנכי - בעצמי אגאל אותך. ומי זה הוא? טוב (רות ג', י"ג) ר' אומר טאב. ר' שמעון אומר, סאב. ד"א: טאב טוב אלימלך בעז אחים.

ר' יהושע בן לוי, סאב, סלמון אלימלך בעז אחים. (הגירסא בעייתית כי אם סלמון הוא אחי אלימלך הרי בעז הוא בן אחיו)

התיבון ליה, והא כתיב אשר לאחינו לאלימלך (רות ד: ג)?

אמר להם, אין אדם נמנע מלקרות לדודו אחיו.

⁵ מה קרה בעבר בין נעמי לבועז זו שאלה פתוחה ליצירה ספרותית.

ניתן ללכת לכיוון בו בועז הצעיר היה מעוניין בקשר עם נעמי ומסיבות שונות נעמי נשאה לאלימלך. אם כיוון זה נכון, אולי

⁶ זו סיבה נוספת לעובדה שנעמי לא יזמה פגישה גלויה בינה לבין בועז.

רות ב, יא

תקשורת פתוח בין בועז ונעמי. כאשר מסתיים הקציר וערוץ התקשורת בין נעמי ובעז נסגר, מרגישה נעמי שעליה לפתוח את הקשר מחדש.

המפגש בלילה בגורן:

אחת השאלות המטרידות במגילת רות היא: מדוע שלחה נעמי את רות אל הגורן? נעמי מתכננת בקפידה רבה את הירידה. היא אומרת לרות לרחוץ ולסוך⁷, היא קובעת מה תלבש⁸, מה יהיה מצבו של בועז, ומתי בדיוק תגלה רות את מרגלותיו

וְרַחֲצֵתָ וְסָכַתְּ וְשִׁמְתְּ שִׁמְלַתְיךָ עָלֶיךָ וַיְרִדְתִּי וַיְרִדְתָּ הַגֵּרָן אֶל תְּוֹדְעֵי לְאִישׁ
עַד כְּלַתּוֹ לְאָכַל וּלְשִׁתּוֹת: וַיְהִי בְשֹׁכְבוֹ וַיִּדְעָתָ אֶת הַפְּקוּם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב שָׁם וּבָאת
וְגַלִּית מְרְגְלֹתָיו וּשְׁכַבְתִּי וְשָׁכַבְתָּ וְהוּא יִגִּיד לְךָ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין: ⁹

אילו תסריטים לקחה נעמי בחשבון, ומה היא רצתה שיתפתח בגורן?

הדרך אל בועז היא מסוכנת.

אישה המהלכת לבדה בשדה, חושפת את עצמה לפגיעות רבות, מרצח ועד אונס¹⁰. אך גם אם הדרך תעבור בשלום, יש אפשרות שרות תיחשף על ידי הקוצרים. חשיפה כזו עלולה לפגוע באופן חמור בשמה הטוב של רות. גם אם רות לא תיחשף על ידי הקוצרים, ויגיע הזמן לגלות מרגלותיו של בועז, יש לקחת בחשבון תגובות שונות של בועז. בועז עלול להתעורר, להיבהל ולהתחיל לצעוק ולהעיר את נערו. במצב כזה רות תפגע קשות, והשם שיצא לה בבית לחם, יהיה לא מחמיא בעליל. בועז אולי ישתוק ויבוא על רות בגורן. מנקודה זו יכולים להתפתח שני כיוונים: בועז יתכחש למעשהו, וישלח את רות בבגד פנים אל נעמי. רות תיחשד לא רק בזנות¹¹ אלא גם בטפילת שקר על בועז. או שבעז יקבל אחריות על המעשה, וכיוון שהוא יבם של רות הרי הוא קנה את רות בביאה, גם אם זו נעשתה בטעות.

⁷ הסיכה הייתה כנראה בשמנים בעלי ריח טוב. היא עשתה לגוף את מה שאצלנו עושים קרם לחות ובושם.

⁸ שבת דף ק"ג, ע"ב. ורחצת וסכת ושמלתיך. אמר רבי אלעזר: אלו בגדים של שבת.

⁹ רות ג-ד.

¹⁰ דברים פרק כב

(כה) ואם בשדה ימצא איש את הנער המא' רשה והחזיק בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו:

(כו) ולנער ל' א' תעשה דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על רעהו וירצחו נפש כן הדבר הזה:

(כז) כי בשדה מצאה צעקה הנער המא' רשה ואין מושיע לה:

¹¹ אישה הנכנסת להריון ללא בעל מחשידה את עצמה כמו בבראשית ל"ח, כ"ד.

ויהי כמשל' ש' חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר פלתי וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף:

וכך אומרת המשנה:¹²

הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד, בין באונס בין בדצון,
אפי' הוא שוגג והיא מזידה, הוא מזיד והיא שוגגת,
הוא אנוס והיא לא אנוסה, היא אנוסה והוא לא אנוס,
אחד המערה ואחד הגומר - קנה, ולא חילק בין ביאה לביאה..

במקרה כזה רות תיהפך להיות אשתו של בועז בעל כורחו. זהו מעמד לא מחמיא במיוחד אולם ייתכן שבו טמונה האפשרות של גאולת המשפחה.

אילו זו הייתה הכוונה, מובנת מאוד ההשוואה שעושה המגילה עם מעשה יהודה ותמר¹³. גם שם הייבום היה ללא כוונה ליבם.

האפשרות שהתרחשה בפועל בשדה, היא האפשרות המיטבית. כבודה של רות נשמר מכל משמר¹⁴. ובועז מייבם את רות לא בעל כורחו, אלא בברכת כל הזקנים ובהסכמתם של המועמדים האחרים שבשטח.

כל ההתנהלות של נעמי מעלה שאלה: האם לא נמצאו דרכים מהוגנות יותר לפנות אל בועז חוץ מאשר לשלוח אליו את רות בלילה אל הגורן? מדוע לא פנתה נעמי אל בועז בדרכים המקובלות והציעה לו לשאת את רות?

וגם כלפי בועז מתעוררת אותה שאלה. בעז ודאי שומע על בואן של נעמי לרות לבית לחם. אולם, זה אינו מעורר אותו לפעולה. אין הוא ניגש אל נעמי לבדוק מה מצבה הכלכלי, אין הוא מטפל בענייני הגאולה.

מדוע לאורך כל הדרך אין ולו דיבור ישיר אחד בין נעמי לבועז?
דיבור כזה היה חוסך לרות את הירידה הבעייתית אל הגורן.

כמה כיוונים של פרשנות עולים בשאלה זו:

אחד: הכעס שעדיין נותר על נעמי בגלל עזיבתה בשעת הרעב את ארץ ישראל.
הכיוון הזה בנוי על דרשת התלמוד:¹⁵

” וכן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר:
אלימלך, מחלון וכליון, גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו,

¹² יבמות נג, עמוד ב. וכך פסק להלכה הרמב"ם הלכות יבום וחליצה פרק ב הלכה ג
הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין שהיה הוא מזיד והיא שוגגת או אנוסה בין שהיתה היא מזידה והוא שוגג או אנוס בין שהיתה ישינה בין שהיתה ערה בין שבא עליה כדרכה בין שלא כדרכה אחד המערה ואחד הגומר קנה. אמנם אם בא עליה כשהוא ישן, לא קנה, כמו שמביא הרמב"ם בהלכה ד'. דומני, שעל פי תכונה של נעמי, על רות לחכות ליוזמתו של בועז "והוא יגיד לך את אשר תעשין". ולכן, נראה לי שנעמי לא תכננה שהוא יבוא על רות ישן.

¹³ **רות פרק ד** (יב) ויהי ביתך כבית פנץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן יק' לך מן הנערה הזאת:

¹⁴ רות פרק ג (יד) ותשכב מרגלותיו עד הבקר ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ויאמר אל ידע פי באה האשה הג' כן:

¹⁵ בבלי מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א

ומפני מה נענשו?
מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ,
שנאמר: (רות א) ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי.
מאי הזאת נעמי?
אמר רבי יצחק, אמרו: חיותם, נעמי שיצאת מארץ לחו"ל מה עלתה לה?"

על פי זה יודעת נעמי שכל פגישה בינה ובין בועז תציף את כל הכעס האצור באנשי בית לחם על מעשיה. לכן היא מעדיפה לשלוח את רות. רות שלא חטאה, אולי תוכל למצוא מסילות ללבו של בועז.

הכיוון השני הוא סוגיית המואביות של רות. כיוון שהלכה זו "מואבי ולא מואבית" עדיין רופפת בידם חוששת רות שמא בועז יסרב לשאת את רות. ולכן, היא מסובבת את הדברים שהמעשים יקדימו את העיון ההלכתי.

כיוון שלישי עולה אולי מפירושו של המלבי"ם¹⁶

כי הם בושו מלחבוע את בועז בפה וישא אותה,
ויעצה אותה שתתבע זאת ממנו על ידי סימנים.
וזה רמזה לבועז במה שגילתה מרגלותיו ותשכב,
רמזה לו אחר שאתה הגואל לייבם,
אם כן או תגלה רגלך להיות בלא נעל ותיקרא בית חלוץ הנעל,
או שאשכב בצדך להקים לקרובך שם בישראל, ואז תכסה רגלך בנעל.

המלבי"ם טוען כי במעשה הייבום יש באופן מהותי דיבור ברמזים. בייבום יש הולדה מחדש של הבעל המת. לעומת זאת, חליצת הנעל מבטאת את חוסר המנוח שיש לנשמת המת. אם כך, אופיו של מעשה הייבום הוא שהוא ייעשה על ידי רמזים. ולכן, העדיפה נעמי להסתכן ולשלוח את רות בלילה כדי לגלות מרגלותיו. בגילוי מרגלותיו רמזה רות לבועז ששתי אפשרויות עומדות בפניו: לייבם או להשאיר רגלו מגולה בלי מנעל.

יחסי בועז ונעמי-אלמון ושכול:

דומני שיש דמיון רב בין נעמי ובין בועז למרות ההבדלים שבניהם. כשם שנעמי היא אם שכולה, והיא איבדה את בן זוגה, כך מתארים חז"ל¹⁷ גם את בועז.

¹⁶ מלבי"ם על פרק ג' פסוק ד':

¹⁷ בבא בתרא צ"א, עמוד א.

ואמר ר' יצחק: אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל, מתה אשתו של
בונו.
והיינו דאמרי אינשי: עד דלא שכיב שיכבא - קיימא מנו בייתה¹⁸.
אמר רבה בר רב הונא אמר רב: אבצן זה בעו.
מאי קמ"ל? כי איך דרבה בר רב הונא,
דאמר רבה בר רב הונא אמר רב: מאה ועשרים מעטאות עשה בונו לבניו,
שנאמר: (שופטים י"ב) ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שלח החוצה ושלשים
בנות הביא לבניו מן החוץ וישפוט את ישראל שבע שנים,
ובכל אחת ואחת עשה שני מעטאות, אחד בבית אביו ואחד בבית חמיו,
ובכולן לא זימן את מנוח, אמר: כודנא עקרה במאי פרעא לי¹⁹.
תאנא: וכולן מתו בחייו.
והיינו דאמרי אינשי: בחייך דילדת שיחין, שיחין למה ליך?
איכפל ואוליך חד דמשיחין זריז.²⁰

המדרש מצייר את בועז באופן דומה מאוד לנעמי. כמו נעמי הוא איבד את כל בניו, וכמו נעמי
הוא איבד את בת זוגו.

אדם אשר חווה טראומה כל כך עמוקה, עובר שינוי. לעיתים השינוי הופך אותו לאדם כועס
ומריר. אבל קורה שדווקא לאחר טראומה האדם צומח להיות רגיש יותר ומבין יותר. בועז
המתגלה לעינינו במגילה, הוא איש בעל לב רחב ויכולת הכלה מרשימה. הוא פוגש את הנערה
הנוכריה, וכל מה שהוא אומר לה הוא דברי ניחומים וחיזוק. הוא מכבד אותה מעבר למה שהיינו
מצפים אפילו מאדם טוב.

ייתכן שבעברם של נעמי ובוועז יש זיכרונות משותפים.
הם קרובי משפחה שפעם אולי היה ביניהם קשר.
ממרחק השנים נותרו שני אלו אנשים מבוגרים שעולמם חרב עליהם.
חורבן שכזה משנה את השקפות היסוד שלהם. האבל תפס את מקומו של הכעס על נעמי.
בועז מבין מה משמעותם של אלמון ושכול, וממקום זה הוא מלא אמפתיה לנעמי.
החוויה של שניהם היא של פליטי שואה גדולה.
ובשעה קשה כזו נותר רק לדאוג לגאולה ולהמשך של המשפחה.

¹⁸ זהו הדבר שאומרים אנשים (=פתיגם עממי)

"עד דלא שכיב שיכבא - קודם שימות המת.

¹⁹ קיימא מנו בייתה - עומד ומזומן כבר הממונה על ביתו ועומד במקומו". (רשב"ם מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א)

¹⁹ כודנא עקרה - פרדה עקרה.

במאי פרעא לי - אין לו בנים שיזמין לו לסעודתו. (רשב"ם מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א)

²⁰ זהו שאומרים בני האדם (=פתיגם עממי) אם ילדת שישים ילדים בחייך, למה לך שישים. שוב והולד ילד אחד שהוא זריז מן השישים.

נעמי חשה כי בועז לא יגרש את רות בבושת פנים. היא רואה אותו כפי שהיא רואה את עצמה. לא חשובים כאן מעמד חברתי ומה יגידו אנשי בית לחם. פה עומדת על הפרק ההישרדות של נעמי, רות ובוועז.

נעמי ממשיכה את הדיאלוג עם בועז דרך רות היורדת לשדה ומראה לו את הדרך לשיקום המשפחה.

קשה להכריע מה היו מטרותיה של נעמי. האם היא חשבה שבועז יבוא בשדה על רות, ויחזור בכך על סיפור תמר ויהודה, או שמא מה שקרה הוא מה שתכננה נעמי? בין כך, ובין כך הניחה נעמי שהחסד והרחמים ילוו את מעשיו של בועז, ולא הניכור של תושבי בית לחם.

בועז הניעור משנתו, מגיב בדומה לציפיותיה של נעמי.

הסיטואציה אינה צפויה, ולכן היא גם מפחידה.

וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיִּחְרַד הָאִישׁ וַיִּלְפַּח, וְהָיָה אִשָּׁה נֹכְבֶּת מְרֻגְלָתִי:²¹

הוא לא פותח בצעקות, אלא מנסה לברר את העניין:

וַיֹּאמֶר: "מִי אַתָּה?"²²

רות, כנראה חסרת נשימה, עונה:

"וַיֹּאמֶר אֲנִי רוּת אֲמֹתְךָ, וַפְרַעְתָּ כְּנָפֶךָ עַל אֲמֹתְךָ כִּי גֵאל אֶתָּה:"

בועז מתעשת מהר ומבין שלא הוא האמור להיות בחרדה, אלא דווקא רות. הוא פותח במילות הרגעה. הוא הזקן ובעל הנכסים מודה לנערה המואביה הדלה, על כך שבאה להציע לו לשאת אותה.

דומה שכאן עולים על פני השטח כל הצער ותחושת החורבן בהם נתון בועז.

רות נותנת לבועז את הדבר החשוב ביותר, את הזרע:

וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתָּה לִיקוֹק בְּתִי ,
הַיִּטְבַּחַת חֲסִדֶיךָ הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן
לְבִלְתִּי לָכֵת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים ,
אִם דָּל וְאִם עָשִׁיר:

בועז מבין שלא רק רות נמצאת כאן, אלא גם נעמי שנמצאת מאחוריה.

הוא שומר על כבודה של רות ומוסר בידה שש שעורים.

בשעה זו לא מספר הכתוב, מדוע נתן לה שש שעורים.

²¹ רות ג, ח

²² רות ג, ט

רק כאשר רות מגיעה אל נעמי, היא מצטטת את בעז²³:

"וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ הַשְּׁעוּרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר אֵלַי אֵל תְּבוֹאֵי רִיקָם אֶל חֲמוּתָךְ"²⁴:

לשש השעורים יש שני ביאורים.

יש האומרים כי מדובר בשש מידות של שעורים, לא ששה סאים שקשה מאוד לקחת אלא פחות.

יש האומרים כי שש השעורים הן שש שעורים בלבד, ובשש השעורים מוצפן קוד. משמעותו היא מסר המיועד לנעמי, ורות כלל לא מבינה אותו.

לכך נוטים דברי המדרש

אמר רבי תנחום, דרש בר קפרא בציפורי:

מאי דכתיב (רות ג') שש השעורים האלה נתן לי. מאי שש השעורים?

אילימא שש שעורים ממש - וכי דרכו של בועז ליתן מחנה שש שעורים?

אלא שש סאין. וכי דרכה של אשה ליטול שש סאין?

אלא, רמז [רמז] לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש [שש] ברכות,

ואלו הן: דוד, ומשיח, דניאל, חנניה, מישאל ועזריה.²⁵

כאן בא לידי ביטוי השיח שמנהלים ביניהם בעז ונעמי, כאשר רות היא המקשרת שאולי לא מבינה בכלל את כל המסרים העוברים דרכה.

מכאן ואילך מרוכז בועז בעניין אחד, איך להקים שם הן למשפחת אחיו או דודו והן לו עצמו. כל גיבוי הדין והטקס משמשים אותו רק למטרה זו.

נעמי ורות-יחסי אם-בת או יחסי חמות-כלה:

בפרק א' פסוקים ז'-י"ד מתוארת מערכת היחסים שבין נעמי ושתי כלותיה.

הכלות מנסות ללכת עימה לבית לחם כדי להיות איתה, והיא מתוך דאגה להן מבקשת מהן לחזור אל בית אימן.

כאן ניכרת דאגתה הרבה של נעמי לכלותיה.

רבים דברו על החסד אשר עושה רות עם נעמי, והחסד אשר עושה נעמי עם רות.

²³ רות ג, יז

²⁴ לא ברור אם את הדברים הללו אמר בועז אלא הכתוב ציטט אותם מאוחר יותר, או שמא בועז לא אמר דבר ורק נתן לה שש שעורים, ואילו רות ברגישותה מבינה שבשש השעורים הללו טמונה אמירה כלפי נעמי, ולא כלפיה. בכל אופן, כאן התקשורת בין בועז ונעמי הופכת מתקשורת סמויה לתקשורת גלויה יותר.

²⁵ סנהדרין צג, ע"א.

ברצוני לעמוד על הפעמים הרבות בהן מוזכרים הביטויים "חמות" ו"כלה".

מהן האסוציאציות אותן מעלים התארים: "חמות", "כלה".

טענתי היא כי כל התארים הללו מבטאים מתח רב בין הצדדים.

המשנה ביבמות²⁶ מכשירה כל אדם להעיד על אישה שמת בעלה, בין אם אדם זה כשר לעדות

ובין אם הוא פסול. יוצאות מן הכלל הזה חמש נשים "שחזקתן שונאות זו את זו",²⁷

ומי הן הכלה והחמות.

הכול נאמין להעידה, חוץ מחמותה²⁸ ובת חמותה, וצרתה, ויבמתה, ובת בעלה.²⁹

ויבמתה - אשת יבמה, וטעמא דכולהו מפני ששונאות אותה ומתכוונות לקלקלה, חמותה שונאתה שאומרת בלבה זו תאכל כל יגיעי ועמלי, וכן בת חמותה אומרת זו תירש כל עמל אבי ואמי ואני אדחה, ויבמתה יראה שמא סופה להיות צרתה, ובת בעלה זו באה במקום אמי אוכלת כל עמלה.³⁰

הדרך שבה דברים הללו מנוסחים, לא משאירה מקום למחשבה, שמא מדובר בהלכה המתאימה דוקא לתקופה מסויימת. הניסוח ההלכתי החוצה מקום וזמן אומר, שיש בין הכלה והחמות ניגודי אינטרסים בסיסיים. ולכן הוא מניח שיש בניהם שנאה.

אמנם ייתכן באופן מקרי שכלה וחמות אין מתח ביניהן. אולם, המשנה אינה נכנסת לברר, מהי מערכת היחסים הספציפית בין כלה לחמות זו, אלא פוסלת את כולן לעדות³¹. בשאר האנשים ההלכה נוהגת אחרת: כולם כשרים לעדות, ואין חשש שמא הם ישקרו מחמת אינטרסים כאלה ואחרים.

על רקע זה מוזרה ההדגשה של שמות התואר "כלה-חמות".

הפסוקים בפרקים א'-ג' מדגישים חזור והדגש את הקשר "כלה-חמות":

רות פרק א

(ז) וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה שָׁמָּה וַשְׁתִּי כַלְתִּיהָ עִמָּה וַתִּלְכְּנָה בְּדֶרֶךְ לְשׁוּב אֶל אֲרָץ יְהוּדָה:
(ח) וַתֵּאמֶר נְעָמִי לְשְׁתִּי כַלְתִּיהָ לְכֹנֶה נִבְנֶה אֵשָׁה לְבֵית אָמִי יַעֲשֶׂה יַעֲשֶׂה יְקַוֶּה עִמָּכֶם חֶסֶד כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עִמָּי עִמָּי וְעִמָּי:

²⁶ יבמות קכב, ע"א.

²⁷ רמב"ם הלכות גירושין פרק יב הלכה טז "והכל נאמנים להעיד לה עדות זו חוץ מחמש נשים שחזקתן שונאות זו את זו, שאין מעידות זו לזו במיתת בעלה שמא יתכוונו לאוסרה על בעלה ועדיין הוא קיים, ואלו הן: חמותה, ובת חמותה, וצרתה, ויבמתה, ובת בעלה".

²⁸ הגמרא מסבירה כי הכלה כלולה בכלל החמות. כי כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם.

²⁹ יבמות קיז, עמוד א.

³⁰ רש"י, שם.

³¹ כאשר העברתי שיעור זה לקבוצה גדולה של נשים במדרשת "נשמת", חשו הנשים כמותקפות. חלק מן היושבות לפניי חוו הן את היותן כלות והן את היותן חמויות, וההגדרות ההלכתיות של "חזקתן שונאות זו את זו" היו קשות לרבות מהן.

(טו) ותאמר הנה עֲבָה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך³² ;
(כב) ותשוב נעמי ורות המואביה כלתה³³ עמה השבה מערי מואב והמה באו בית
לחם בתחלת קציר שערים:

רות פרק ב

(יא) ויען בעו ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך
ותעובי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום:
(יח) ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה³⁴ את אשר לקטה ותוצא ותתן לה את
אשר הותרה משוכעה:
(יט) ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד
לחמותה את אשר עשיתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעו:
(כ) ותאמר נעמי לבלתה ברוך הוא ליקחך אשר לא עוב חסדו את החיים ואת
הפחים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא:
(כא) ותאמר רות המואביה³⁵ גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם
כלו את כל הקציר אשר לי:
(כב) ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי חצאי עם נערוחיו ולא יפגעו בך
בשדה אחר:
(כג) ותדבק בנערוות בעו ללקט עד כלות קציר הנערים וקציר החטים ותשוב את
חמותה:

רות פרק ג

(א) ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך:
(ו) ותגד הגרן ותעש ככל אשר צוהה חמותה:
(טו) ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש:
(יז) ותאמר נשש הנערים האלה ותן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך:
(יח) ותאמר שבי בתי³⁶ עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקם האיש כי אם
כלה הדבר היום:

רק בפרק ד' אנו מגלים את האפשרות לתת תארים אחרים לנעמי ולרות. בפי בועז הן נקראות
בשמן הפרטי או בתואר "אשת המת" או בתואר "אשת מחלון".

רות פרק ד

(ה) ויאמר בעו ביום קנוחך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת הפת
קניתי קניחה להקים שם הפת על נחלתו:
(ט) ויאמר בעו לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך
ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי:
(י) וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם הפת על נחלתו
ולא יכרת שם הפת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום:
(יב) ויהי ביחך בבית פרוץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הנרע אשר יתן יקחך לך מן
הנערה הזאת:

³² התואר "יבמתך" מהדהד גם הוא אל המשנה.
³³ בפסוק זה, למשל, התואר "כלתה" הוא התואר השני. רצף הפסוק לא ייפגע אם נשמיט את התואר "כלתה".
³⁴ בכל מקום שהמספר מתאר את הדמויות, ניתן בקלות להחליף את התואר "חמותה" בשם "נעמי".
³⁵ כאן התואר הוא המואביה ולא כלתה. יש מן המפרשים הרואים את הסיבה לכך בזה שאמרה "עם הנערים אשר לי
תדבקין" אמירה הראויה למואביה ולא לבת ישראל.
³⁶ יתכן כי כבר בפסוק זה נרמז השינוי שעוברת רות בין "כלתה" לבתי.

(יג) וַיִּקַּח בְּעֵז אֶת רֹת וְהָיָה לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֵא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יָקוֹק לָהּ הַכִּיּוֹן וַתֵּלֶד בֶּן:
(יד) וַתֹּאמְרֶנָּה הַנְּשִׁים אֵל נְעָמִי בְרוּךְ יָקוֹק אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל:
(טו) וְהָיָה לָךְ לְמַשִּׁיב נְפֶשׁ וּלְכֹלֵל אֶת שׂוֹיְבֶיךָ כִּי כִלְתָךְ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְךָ יִלְדֶתוּ אֲשֶׁר
הִיא טוֹבָה לָךְ מִשְׁבַּעַת בָּנִים:
(טז) וַתִּקַּח נְעָמִי אֶת הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתְּהוּ בְּחִיקָהּ וְהָיָה לוֹ לְאִמָּת:

רק לאחר שנולד עובד, רות הופכת מכלה לבת: "כִּי כִלְתָךְ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְךָ יִלְדֶתוּ אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה לָךְ מִשְׁבַּעַת בָּנִים".

לדעתי גם יחסיהן של רות ונעמי הם יחסים טעונים מתח רב. ההדגשה של התארים "חמות-כלה" אינה מקרית. לפנינו שתי נשים שבבסיס יחסיהן שורר עימות. לאט לאט ובשלבים הופכת מערכת היחסים ממערכת המאופיינת ביחסי "חמות-כלה" למערכת המאופיינת ביחסי "אם-בת".

סיכום

דומה כי מגילת רות רחוקה מאוד מן הדמות השלווה, שיצחק שלו ראה בה. מערכות היחסים של הדמויות המרכזיות: "בועז, רות ונעמי" מתוארות כמערכות יחסים שלאחר טראומה. היחסים בין רות ונעמי מתוחים מאוד ביסודם, ורק לאחר החוויה הקשה של אבדן הבעל והבן הן יוצרות מערכת יחסים שיש בה יותר הבנה וקבלה. גם בועז לא היה תמיד האיש המרחם והדואג לחלש. רק לאחר המשבר הוא עוסק בליקוט מחדש של המשפחה המורחבת. עולם החסד המתגלה במגילה, הוא חסד שלאחר משבר עמוק. משבר קשה כל כך עלול להצמיח אנשים כועסים ומרירים. גדולתם של נעמי, בעז ורות היא, כי המשבר העמוק שהם עברו הגביר אצלם את הרגישות והדאגה לחלש ולזר. אולי מגילה זו יכולה להורות גם לנו, הדור שעבר את השואה, את הדרך להתאושש ממשבר כל כך עמוק.